

INHOUD

- 1 Inleiding 7
 - 2 Zinsbouw 9
Maak van je zin geen doolhof
 - 3 Stijlmiddelen 65
Kies zorgvuldig je woorden en beelden
 - 4 De puntjes op de i 101
Bevorder het leesgemak met foutloze spelling en interpunctie
- Gebruikte termen 145
- Literatuur 151
- Register 155

1 INLEIDING

Letters, punten, komma's, ze zijn onze vrienden en kwelgeesten.

SNIJDERS¹: 65

Schrijvers zijn verhalenvertellers. Zij willen hun lezers een uitsnede van de werkelijkheid laten zien — om hen aan het denken te zetten, bijvoorbeeld, of om hen mee te voeren naar een andere wereld. Als je verhalen wilt vertellen, kun je niet zonder het middel, de taal, en zonder vorm, de manier waarop je je gedachten in taal vangt. Schrijven is daarom tegelijk het genot van het formuleren, spelen met woorden, zinnen schrijven met ritme, stijlfiguren gebruiken, mooie beeldspraak verzinnen. Inhoud en vorm zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Over de vorm gaat dit boek. Het is bedoeld om beginnende schrijvers van fictie en literaire non-fictie zich ervan bewust te maken wat zij met taal kunnen bereiken. En om hen te helpen een tekst te schrijven die geschikt is om te publiceren. Want wie schrijft, wil gelezen worden. Om dat voor elkaar te krijgen, moet je ervoor zorgen dat de vorm van de tekst de beoordeling van de inhoud niet in de weg staat. Sterker: de vorm moet de inhoud versterken. Maar bij het schrijven liggen meer gevaren op de loer dan je wellicht denkt: kromme zinnen, botsende beeldspraak, een woordkeuze die plotse-ling uit de toon valt ... Zijn letters, punten en komma's nu vrienden of kwelgeesten?

Een goede schrijfstijl is de basis van een tekst die lezers aanspreekt. Maar wat is een goede stijl en hoe kun je die ontwikkelen? Schrijfstijl is de optelsom van alle factoren die van invloed zijn op de vorm, het uiterlijk van een tekst. In dit boek komen ze aan de orde in een volgorde van ‘groot’ naar ‘klein’. In hoofdstuk 2 vind je informatie over zinsbouw: van adviezen over zinslengte tot een handig stappenplan voor wie twijfelt tussen *hen* en *hun*. Hoe kies je precies het juiste woord? Hoe kun je spelen met betekenissen? En hoe kun je woorden met elkaar combineren tot stijlfiguren? Op deze vragen geeft hoofdstuk 3 een antwoord. Tot slot zet hoofdstuk 4 de puntjes op de *i* door aandacht te besteden aan een verzorgde spelling en interpunctie. Een verklaring van de gebruikte termen vind je achter in het boek.

Dit boek is gelardeerd met voorbeelden uit de praktijk — illustraties van fraaie beeldspraak en mooie zinnen, maar ook voorbeelden van hoe het niet moet. Een deel van de voorbeelden is afkomstig uit manuscripten, een ander deel is in druk verschenen. Missers worden niet getoond om de schrijvers ervan aan de schandpaal te nagelen, maar om aankomende auteurs te behoeden voor dergelijke vergissingen, en ook om hun een hart onder de riem te steken: niemand is onfeilbaar. Het doel van dit boek is om je te laten zien in welke hoeken de gevaren schuilen. Wanneer je goed voorbereid aan de slag gaat — met als basisuitrusting kennis en naslagwerken — kun je valkuilen vermijden en dat geeft je de ruimte die je nodig hebt om je verbeelding de vrije loop te laten en een tekst te schrijven die ook uiterlijk perfect is.

2 ZINSBOUW

Maak van je zin geen doolhof

Later, na enige bals, waar Eline zich op haar witte satijnen voetjes in iets bezwijmelends van geur en licht, glijdend had laten medevoeren door een zachte dwang van haar cavaliers, en zich door slepende driekwartsmaten, als door teugen champagne had laten bedwelmen, later was zij tweemaal ten huwelijk gevraagd geworden, en had zij beide malen bedankt.

COUPERUS²: 21

Je kunt je erdoor mee laten voeren of je werpt zijn boeken na drie pagina's geïrriteerd terzijde, maar één ding staat vast: hoe ingewikkeld ze ook zijn, de zinnen van Couperus komen altijd op hun pootjes terecht. Met de manier waarop hij zijn zinnen opbouwt, kan een schrijver zijn vakmanschap tonen. Kies je daarbij voor barokke beeldhouwen werken of juist voor strak gestileerde zinnen? Dat is een kwestie van smaak en stijl. Maar welke keuze je ook maakt, je hebt het juiste gereedschap nodig — in dit geval: grammaticale kennis. Want smaak noch stijl kan een excuus zijn voor zinnen waarin de lezer vastloopt of die onbedoeld op zijn lachspieren werken.

Dit hoofdstuk behandelt allerlei kwesties die te maken hebben met zinsbouw — valkuilen die je moet vermijden, maar ook tips om aantrekkelijk te schrijven. Het hoofdstuk is zo veel mogelijk opgebouwd van 'groot' naar 'klein': het begint met zinslengte en het eindigt met vraagstukken over woorden die een grammaticale functie vervullen in de zin.

2.1 Zinslengte

Hoe langer de zinnen, hoe groter de kans dat je erin verstrikt raakt; dat zal zo dadelijk in paragraaf 2.2, *In de tang*, duidelijk blijken. Maar wil dat dan zeggen dat je lange zinnen moet vermijden?

Ik liep in mijn badjas naar de keuken. Mijn hoofd bonkte en ik was nog steeds misselijk. Ik leunde op het aanrecht. Hoe zat het ook alweer met paracetamol als je zwanger was? Het duurde een halve seconde voor ik besepte dat het niets uitmaakte. Ik kon drie strips leeg eten als ik dat wilde. De paracetamol lag in de keukenla.

(VAN ROYEN: 133)

En zo gaat het nog een tijdje door. De kortste zin telt vijf woorden, de langste twaalf. Afwisseling in zinslengte zou de tekst aantrekkelijker kunnen maken. En wat misschien nog wel belangrijker is: de tekst zou ook levendiger worden als het geijkte patroon van onderwerp-persoonsvorm-rest af en toe werd doorbroken. In het volgende fragment is afwisseling in zinslengte gecombineerd met een gevarieerde opbouw:

Als ik dit stukje heb geschreven, als ik de laatste punt op papier heb gezet, is het twee dagen zomer. De eerste dag werkelijk hoogzomer, strakblauwe lucht, laaiende zon, de tweede dag gewoon zomer, Hollandse zomer, met twee voeten op de aarde. De derde dag is het over. (SNIJDERS¹: 137)

Meer over variatie in de opbouw van zinnen lees je in paragraaf 2.5.

Anders is het als je korte zinnen bewust gebruikt als stijl-middel, bijvoorbeeld bij naderend onheil:

De sirenes zwellen aan, omsingelen de straten, steeds luider en benauwder. Auto's minderen vaart, voetgangers aarzelen bij het zebrapad. Een blauw licht flitst tegen de huizen. Jongens op scooters razen voorbij, maar hun onrust blijft hangen: lichten gaan aan, ramen open, er klinken stemmen op. (VAN DIS: 8)

De kortademigheid die deze zinnen oproepen, past bij de spanning die de hoofdpersoon voelt: ook zijn ademhaling zal gejaagd zijn. Korte zinnen kunnen bovendien heel intrigerend zijn. In korte verhalen, waarin je met zo min mogelijk woorden een treffend beeld wilt schetsen, kan een efficiënte schrijfstijl wonderen doen.

Een maand later, ter hoogte van Gouda, is er de geur van verbrand rubber. Slepende remmen is de diagnose van een nieuwe vlam. Drie zaterdagavonden zijn ze nu onafscheidelijk, doordeweeks heeft hij het te druk. Hij doet veel aan sport. (VAN HASSEL²: 25)

In niet meer dan veertig woorden vertelt Van Hassel niet alleen dat de auto van de hoofdpersoon een technisch mankement heeft, dat zij een nieuwe vriend heeft en dat die veel aan sport doet, maar onthult zij tussen de regels bovendien dat die geliefde geen blijvertje is. Dat hij wordt geïntroduceerd als 'een nieuwe vlam' — een van de vele blijikbaar — is veelzeggend, de ironische onafscheidelijkheid die alleen op zaterdagavond geldt, doet daar een schepje bovenop en het droge, afstandelijke 'Hij doet veel aan sport' doet de minnaar de das om. Kortom: als deze stijl je ligt, kunnen korte zinnen sterke verhalen maken.

Een verhaal dat voornamelijk uit lange zinnen bestaat, vinden veel lezers slecht te pruimen. In lange zinnen moeten ze zoeken naar de samenhang en dan is het prettig

om van die ‘inspanning’ bij te komen met een paar kortere, overzichtelijkere zinnen. Je vergt erg veel van je lezers als je het voorbeeld van, wederom, Couperus volgt:

De zomer was doorgebracht in de Tuinen der Oude Hoop, waar de vroegere tempelgebouwen van de Spes Vetus verbouwd waren tot zomerpaleis, en met de eerste frischheden des najaars trok het Hof terug naar het Paleis van Septimius Severus, waarvan de arkaden over de Via Appia uitzagen, de majestueuze eenvoud van dien marmeren bogen geven overwimpeld en overwalmd door een Aziatiesche weelde — wimpels van vanen en walmen uit geurvat — die Rome als exotiesch aanzag, bewonderde, tot mode aannam, navolgde, maar toch zich niet voelde in bloed en klassiekeren smaak: rustiger van lijnen, stiller van tinten, minder van iederendaagsche feestkleuren schreeuwend en rookend van overal ontstokene, al te zwaar geurende aromaten. Had Septimius Severus zeer veel in Rome gebouwd en hersteld, in eene onverschilligheid voor die glorie zelfs zijn naam niet vermeldend in opschrift; had Caracalla gesticht, hoewel nimmer voltooid de Thermen, die droegen zijn naam — zóo groot, dat Ammianus Marcellinus ze later een Romeinsche provincie noemde, — de jonge keizer, Antoninus Helegabalus, strooide overal zijn weelde als met hândenvol schittering uit, zoo dat Rome leek Suza, Ctezifon, Palmyra, Emessa, Tyr of Sidon, maar zeker niet meer herkenbaar was aan wie haar gekend had in minder brutale glans. (COUPERUS¹: 143)

Natuurlijk is dit voorbeeld nogal gechargeerd. Heb je een bloemrijke stijl, behoud die dan gerust. Maar heb wat consideratie met je lezer; geef hem af en toe wat lucht. En doorbreek de kabbeling van lange zinnen, zoals Stefan Brijs doet in deze spetterende openingsalinea van zijn roman *De engelenmaker*:

Sommige inwoners van Wolfheim beweren nog altijd dat ze eerst het driestemmige gehuil van de baby's op de achterbank hadden gehoord en

pas later het motorgeluid van de taxi zelf die het dorp binnenreed. Toen de taxi voor de oude dokterswoning aan de Napoleonstrasse 1 halt hield, stopten de vrouwen prompt met het vegen van de stoepen, kwamen de mannen met hun glas nog in de hand uit café Terminus, staakten de meisjes hun hinkelspel en liet op het dorpsplein lange Meekers zich de bal ontfutselen door de doof geboren Gunther Weber, die hem voorbij de achteromkijkende Seppe van de bakker in doel schoot. Dat was op 13 oktober 1984. Een zaterdagmiddag. In de kerktoren luidde op dat ogenblik de klok driemaal. (BRIS: 7)

Deze tekst werkt. Het ritme van lange en korte zinnen brengt het verhaal direct tot leven. Natuurlijk is het ook de intrigerende inhoud die tot verder lezen uitnodigt, maar stel je voor dat de alinea als volgt zou eindigen:

Dat was op zaterdag 13 oktober 1984 om drie uur 's middags.

De informatie is hetzelfde, maar de alinea gaat nu als een nachtkaaars uit door deze alledaagse slotzin.

TIP Het is goed om stil te staan bij het effect van je lange en korte zinnen. Brengen ze vaart of juist vertraging in het verhaal waar dat nodig is? Weerspiegelen ze de inhoud? Houden ze de lezer wakker en gretig?

2.2 In de tang

In lange zinnen kan het gemakkelijk gebeuren dat twee elementen die bij elkaar horen, vrij ver van elkaar verwijderd raken, zoals de persoonsvorm en het onderwerp (beide vet gedrukt) in dit voorbeeld:

Zo **zijn** er naast de Vonken voor de combinaties van alle spermatozoa – die eeuw in eeuw uit onafgebroken met duizenden liters worden uitgestoten – met alle eicellen uit alle tijden ook nog **die van de alternatieve, zich hyperoneindig vervorkende en vertakkende generaties van wat had kunnen zijn**: ziedaar de Logos Spermatikos – Het Absoluut Oneindige Licht! (MULISCH: 10)

Dit heet een *tangconstructie*: de zinselementen die bij elkaar horen, vormen de bek van de tang, die wijd openstaat doordat er veel woorden ‘in de tang’ zitten. Ook andere zinselementen kunnen een tangconstructie vormen, bijvoorbeeld als het lidwoord en het bijbehorende zelfstandig naamwoord uiteengedreven worden:

de aardige, ietwat onnozele, maar in ieder geval altijd goedlachse en vrijgeveige, korte, dikke, kale **man**

De delen van een scheidbaar samengesteld werkwoord raken elkaar soms eveneens kwijt:

Zij **wendde** zich walgend van het onsmakelijke schouwspel op televisie, dat de omroep blijkbaar geschikt achtte voor dit vroege tijdstip, **af**.

Tangconstructies zijn niet ‘fout’, want ze zijn niet ongrammaticaal, maar ze zijn niet altijd even lezersvriendelijk. De voorbeeldzin hiervoor, waarin het werkwoord *afwenden* zo ruw uiteengetrokken is, wekt wrevel tijdens het lezen. De verwachting van de lezer wordt maar niet ingelost, er is een los eindje dat hem stoort. Pas aan het einde van de zin wordt als mosterd na de maaltijd het woordje *af* geserveerd. Terwijl het zoveel eenvoudiger had gekund:

Zij **wendde** zich walgend **af** van het onsmakelijke schouwspel op televisie, dat de omroep blijkbaar geschikt achtte voor dit vroege tijdstip.

Een eenvoudige schrijftip is dus: zet bij elkaar wat bij elkaar hoort. In zakelijke teksten werkt die tip gegarandeerd, maar de prozaschrijver kan zich wel wat meer vrijheden permitteren. Neem het voorbeeld van Mulisch hiervoor. Als hij bij elkaar had gezet wat bij elkaar hoort, was er zoiets ontstaan:

Zo **zijn** er **Vonken van de alternatieve, zich hyperoneindig vervorkende en vertakkende generaties van wat had kunnen zijn**, naast die voor de combinaties van alle spermatozoa – die eeuw in eeuw uit onafgebroken met duizenden liters worden uitgestoten – met alle eicellen uit alle tijden: ziedaar de Logos Spermatikos – Het Absoluut Oneindige Licht!

De oorspronkelijke zin van Mulisch is mooier. Dat komt door de volgorde waarin hij de informatie presenteert: eerst noemt hij het ‘gewone’ – de combinaties van alle spermatozoa – en daarna het bijzondere – alternatieve, zich hyperoneindige vervorkende en vertakkende generaties van wat had kunnen zijn.

TIP **Beter dan eenvoudig bij elkaar te zetten wat bij elkaar hoort, kun je je afvragen of de tangconstructie in je zin een doel dient. Wordt de zin er bijvoorbeeld esthetischer van, vrijer, minder schools? Of is de tangconstructie ontstaan doordat je vrijuit je gedachten verwoordde en wordt de zin er fraaier op als je de woorden herschikt?**

Tangconstructies vergen een inspanning van de lezer, maar die mag je best van hem verlangen. In ruil daarvoor mag de lezer echter ook van jou verlangen dat je zelf het overzicht